

Vladimír Macura

Vlastenecká jména a jejich znamenané

Kulturní typ, který představuje česká obrozenecká kultura ve své klasické, zhruba řečeno "jungmannovské" podobě, má určité výrazné příznačné rysy. Dosavadní neexistence "českého světa" jakožto plně rozvinutého sociálního organismu s odpovídající adekvátně rozvinutou a zvrstvenou kulturní nadstavbou vede ke vzniku charakteristické náhražkové formy. Na jedné straně vytvářená kultura ze sebe přímo vyzařuje iluzi sociálna, iluzi společnosti schopné dané výtvo-ry vnímat a přijímat. Na straně druhé vzniká jakási uměhá, prozatímní "společnost" českého vlasteneckého kruhu, kte-rá tu vystupuje v roli nositele a garanta kulturní aktivi-ty a obsazuje tak historickou mezeru danou zatímní neroz- vinutostí českého národního celku. Vlastenecký kruh jako svou úlohou zástupná forma české národní společnosti byl organizován v zásadě prostředky blízkými organizačním prin- cipům spolkovým a měl povahu jistého "řádu"¹, jehož členo- vé (přes mnoho názorových diferencí generačních i skupino- vých a přes vývojové proměny uvnitř vlastenecké vrstvy) byli charakterizováni v zásadě společnými vnějšími znaky konkrétní formy společenské etikety, zvolený jazyk, styl vzájemných styků, spolkové rituály apod.). Jako jistý řád byla vlastenecká společnost vnímána ovšem i při pohledu zvnějšku, často ovšem odmítavě jako "die enthusiastischen Böhmen", jako "Sekte vo Böhmischen Zeloten, an derer Spitze

Prof. Jungmann steht", jako "klub" "böhmischen enragé"². Jakkoliv tyto spolkové formy existence nemohly suplovat složité a bohatě diferencované sociální vztahy uvnitř "kompletní"³ společnosti, představovaly přece jen v reálu plně fungující základnu. Vlastenecká společnost však byla nutně poznamenávána ve svém vnitřním ustrojení ideálním charakterem české kultury, totiž její dočasně oslabenou sociálností. I její vlastní, vnitřní, chceme-li "spolková" aktivita je podřízena obecným zákonitostem vlasteneckou společností produkované literatury. Především sdílí její lingvocentrismus. Je-li česká obrozenecká kultura celá budována prakticky jako "text", jako útvar v první řadě verbální, existuje-li především ve slovech, v nichž nachází v reálně zcizeném českém prostoru jediný způsob nezávislé existence, pak i organizace vlastenecké společnosti je celkovým filologismem přirozeně poznamenána. Vlastenci se vyčleňují od okolí demonstrativním příklonem k uměle vytvořené a pracně naučené spisovné češtině, "hoch-böhmisch", vytvořením nové, zčásti také jazykové etikety (vykání, oslovovací formy) a konečně i příznakově českými jmény. To všechno - a vlastenecká česká jména především - vytvářelo nad reálným občanským životem vlastenců uvnitř rakouských Čech jakési umělé další patro, ideální svět český, ve kterém platily nové, v občanském životě neexistující zákony.

Přijaté české jméno se stalo jedním z nejdůležitějších vnějších znaků přihlášení k vlastenecké společnosti. V některých případech došlo k poslovanšťování, počešťování i

u příjmení. V nejjednodušší podobě se odehrávalo vlastně na povrchu, v rovině frafického přepisu (Schneider - Šnajdr, Rettig - Retík), ale častí zasahovalo původní podobu podstatněji (Antonie Reiss - Antonie Rajska). Ještě výrazněji se odchýlil od prvotního jména překlad (féjéropatoky - Bělopotocký, Benedikti - Blahoslav, Jungmann - Mladoň (Mláden) a zcela pak vlastní jméno osobní utvořené z místního (Arnošt Förichtgott - Tovačovský, Adolf Pinkas - Podmostský). Ovšem využití příjmení jako nositele znaku příslušnosti k vlastenecké společnosti nebylo zdaleka tolik rozšířeno. Jen u několika málo osob k němu došlo trvale, jinak poslovanštěná varianta vystupovala v úloze příjmení vedlejšího, blízkého přezdívice. Zvláště často se proměňovala v závislosti na změnách působiště - vůbec velice oblíbená - příjmení adjektivní na -ský (-cký) tvořená od jmen místních.

Zato se však zcela běžným nositelem signálu příslušnosti k vlastenecké skupině a skrze ni i k potencionální "české národní společnosti" stalo tzv. vlastenecké jméno⁴, které se připojovalo - jistě pod vlivem dobové módy trojmenosti - hned za jméno křestní a mnohdy je přímo nahrazovalo. Vyznačovalo se příznakově slovanským tvarem nebo odkazovalo k některé významné osobnosti slovanských dějin (František Cyril Kampelík). K nejčtetnějším jménům vlasteneckým - vyznačujícím se mimichodem téměř závaznou trojslabičností u jmen mužských a čtyřslabičností u jmen ženských - patřila jména zakončená na -slav, za kterými pak následovala jména s příponami -mír, -mil, užívaná podstatně řidčeji. Objevovala se tu jména známá z tradice (Ladislav, Boleslav, Vladislav

ale nejčastěji docházelo k vytváření jmen nových, která se v daleko větší míře stávala svého druhu osobními hesly. Zdá se, že u osob ženských jméno často poukazovalo k nejvyšším hodnotám náboženským (Františka Božislava Pichlová, Božena Němcová, Bohuslava Rajská, Marie Bohdena Vidimská, Františka Svatava Michalovicová, Kateřina Bohumila Tluchořová..), teprve na druhém místě pak k hodnotám vlasteneckým (Vlastimila Růžičková) či obecně etickým (Dobroslava, Magdalena Dobromila Rettigová). U jmen mužských se projevovala větší rozmanitost. Kromě jmen vlastenecky vyznavačských (Josef Ha-jislav Vindyš, Josef Vlastimil Kamarýt, Jan Vlastimil Plánek, Jan Domoslav Pačour, Václav Peřina z Čechorodu, Slavomil Haštalský, Václav Rodomil Kramerius, Jan Josef Rodomil Čejka, František Budislav Veverka...) a odkazujícím k hodnotám obecně etické povahy (František Dobromysl Trnka, Jan Hostivít Pospíšil, Josef Myslimír Ludvík, František Lidurád Vambera), či k hodnotám z oblasti citové (Václav Bolemír Nebeský, Jan Milostín Vidimský) či náboženské (Jan Bohumír Dlabeč, František Bohumír Štěpnička) prosazovala se i jména jiného druhu. Nepochybně to souviselo s větší sociální svobodou mužů: některá jména byla okázalým vyznáním osobního poměru ke kráse a umění (Josef Liboslav Ziegler, Josef Krasoslav Chmelenský, Matěj Pěvoslav Havelka), jiná přímo napovídala občanské povolání svého nositele. Vztah k justici motivoval vznik vlasteneckého jména u Jana Aloise Sudiprava Rettiga, Jana pravoslava Koubka, Jana Pravoslava Přibíka, Karla Sudimíra Šnajdra), vztah k fyzice (silozpytu) u Michala Silo- rada Patrčky a k lékařství u Františka Lékoslava Korába.

Zvláštností poměrně velké skupiny mužských vlasteneckých jmen byla vazba k motivu boje a míru (Josef Bojislav Pichl, Václav Vladivoj Tomek, Karel Bořivoj Presl, Jan Branimír Tyl, Josef Mirovít Král, Josef Libomír Kerner apod.).

Tato letmá a zatím jenom formálně klasifikační charakteristika může být snad přece jenom užitečná jako východisko k sémiologickému pohledu na problematiku vlasteneckých jmen. Už z kusého nárysu vyplývá, že pojmenovací akt, kterým bylo jméno utvářeno, souvisel velmi těsně s ostatními procesy uvnitř české obrozenecké kultury. Sama možnost převedení poměrně značného počtu jmen do nevelké řady kategorií ukazuje, že tu nešlo o čirý svobodný úkon jednotlivce, ale o činnost ne-li společenskou, tedy rozhodně kolektivní, která se podřizovala společnému kulturotvornému úsilí skupiny. Vlastenecké jméno velice zřetelně tíhne k aktualizovanosti, k demonstrativnímu přihlášení k ideálu české kultury a k hodnotám češství a slovanství jako k hodnotám nejvyšším. Velmi často není pouze české či slovanské, ale české nápadně a okázale, příznakově - českost jména je prostě ještě více obnažena jeho novostí a neobvyklostí. České pojmenování osoby se skrze svou příznakovost stává znakem, jenž vypovídá: "nesu české jméno a stávám se tak součástí českého světa a eo ipso i důkazem jeho faktické existence". Ještě výrazněji splňují tuto funkci česká adjektivní příjmení na -ský (-cký) od jmen místních, která poukazem k vlastnímu jménu zeměpisnému přímo vyvolávají za jednotlivcem vlastencem také představu reálné a příznakově české lokality, aktualizovaným pojmenováním jedince se aktualizuje

i sama hodnota nejvyšší, "česká vlast".

Zároveň je však vlastenecké jméno i průmětem skutečné osoby do "říše ideálu", která je po dlouhou dobu vlastním místem existence české kultury, do říše nemateriálních hodnot, v níž osoba existuje jen vztahem k obecným kategoriím Pravdy, Krásy, Dobra, Úkolu, Slovanství apod. Zřetelné je to u vlasteneckých jmen odkazujících k profesi, která představuje až krajní schematickou redukci praktické společenské činnosti do pouhého hodnotového emblému. Vlastenecká jména tak představují obdobně jako celá česká obrozenecká kultura (slovy M. Otruby⁵) svět "veskrze a jednoznačně vyhodnocený". Množina českých vlasteneckých jmen tak představuje jakousi abstrakci souboru kladných hodnot. Jako by do nich byla rozmontována celá dobová slovanská charakterologie, přisuzující Slovanům hluboký cit lásky k vlasti (Vlastimil, -a, Vlastislav,) k národu (Čechomil, Rodomil, Slavomil, Slavoj), ale i dobrotivost (Dobromysl, Dobromila(, nábožnost (Bohuslava, Božislava, Bohumil, Svatava), lásku ke zpěvu a hudbě (Pěvoslav), krasocit (Liboslav, Krasošlav), statečnost (Bojislav, Bořivoj, Vladivoj), ale i mírnost, holubičí povahu (Mirovít, Myslímír).

Na této poměrně malé, onomastické ploše se tak setkáváme s nečekaně zajímavým pohledem do širých a neznámých plání "kulturologických", který slibuje i budoucí lákavou možnost konfrontovat mechanismy tvorby vlasteneckých jmen i u jiných národů procházejících stadiem svého utváření a dobrat se skrze podobné srovnání k typologickému postižení

tohto stadia, kdy-jak tušíme - existovala (a nemohla ne-
existovat) reálnost rodící se kultury především "ve jménu".

Poznámky

- 1) Jakub Malý, Vzpomínky a úvahy starého vlastence, Praha 1872, s. 59-60.
- 2) Vatroslav Jagić, ed., Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808-1828), Sanktpeterburg 1885, s. 661, 616.
- 3) O vědomí nekompletnosti jako o významovém motivačním činiteli vzniku a trvání obrozenecké ideologie hovořil v diskuzi na konferenci "Literární proces období národních obrození a formování slovanských literatur" v říjnu 1977 Alexandr Stich.
- 4) František Kopečný, Průvodce našimi jmény, Academia, Praha 1974, s. 23-25. Josef Beneš, O německých příjmeních Čechů (dosud nepublikováno). Týž, Oživení staročeských osobních jmen, Symbolae filologicae in honorem Vitoldi Taszycki, Warszawa 1968, s. 16-19. Antonín Rybička, Přední křesťelé národa českého, Praha 1883, s. 172, 193.